

Процесуальна складова професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до профілактики агресивних форм поведінки реалізовується через упровадження у навчально-виховний процес професійної підготовки майбутніх фахівців відповідних *форм* (тематичні, проблемні, діалогові, інтерактивні лекції, інтегровані семінари, тренінги, прес-конференції, відео-конференції, круглі столи, вікторини, конкурси, навчальні проекти, тематичні тижні, зустрічі, консультування); *методів* (ситуативного морального вибору, аналізу ситуацій, рольові, педагогічні та імітаційні ігри, моделювання, робота в команді, робота в групах аналізу практики, метод проектів, портфоліо, кейс-метод) та *засобів навчання* (мережа Інтернет, e-mail, ресурсні центри, електронні версії курсів з використанням платформи Moodle, мультимедійні технології, відео-чати для організації відеоконференцій).

Подальшої розробки в окресленій науковій площині потребують: вивчення зарубіжного досвіду профілактики агресивного ставлення до дітей та професійної підготовки соціальних працівників до вирішення означеної проблеми; розробка інноваційних технологій соціальної профілактики та подолання агресивних форм поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайдамашко І. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики агресії підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. Гайдамашко. – Тернопіль, 2010. – 22 с.
2. Меньшикова Т. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з підлітками, які проявляють агресивну поведінку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : спец. 13.00.08 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. Меньшикова. – Волгоград, 2008. – 20 с.
3. Поліщук В. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / В. Поліщук. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
4. Харченко С. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С. Я. Харченко. – [2-ге вид.]. – Х. : Вид. група «Основа», 2012 – 143 с.

Ольга Радченко,
канд. філос. н., доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет
імені Василя Стефаника»

ЗМІНА СВІТОГЛЯДНИХ НАСТАНОВ ЯК ШЛЯХ НОРМАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМИН З ДІТЬМИ І МОЛОДЦЮ

Знецінення людини і спільноти є передумовою і причиною насилля. Маніпуляційні і симулякрійні настанови вигідні насильнику і нав'язуються жертві. Світоглядні настанови на цінність людини, спільноти, життя формують цілісну сильну особистість, здатну утверджувати власне буття. Настанови на нормальне життя формуються як системна суспільна стратегія, спрямована, насамперед, на дітей і молодь.

Olha Radchenko

CHANGE OF WORLD OUTLOOK ATTITUDES AS A WAY OF NORMALIZATION OF SOCIAL RELATIONSHIPS WITH CHILDREN AND YOUTH

The article analyzes the main causes of violence – in particular, the impairment of a person and community. Manipulation and simulacrum guidelines are beneficial for aggressor and are intruded to a victim. World outlook attitudes to the value of a person, community and life create a holistic strong personality able to establish its own existence. Guidelines for a normal life are formed as a systemic social strategy directed primarily to children and young people.

Кожне суспільство має сильні і слабкі сторони, які відображаються й у стосунках старшого і молодшого покоління як передавання досвіду, пристосування до життєвих умов. Сучасний світ дає змогу соціальній групі ввійти у зону діалогу «людина» – «природа», «суспільство» – «суспільство» для отримання варіантів бажаного вирішення існуючих проблем. Однією з них, у сучасній Україні та й в інших країнах з тоталітарним спадком є вищий, ніж в інших цивілізованих країнах, рівень схильності до насилля та відсутності вчасної і адекватної реакції захисту від нападу, наявності і дозволеності використовувати силу проти насильника як профілактики нападу.

Проблема насилля властива значною мірою модерним і постмодерним спільнотам. Етолог К. Лоренц пише, що у давніх общинах була більша *природовідповідність* з відсутністю невинуватої агресії. У світі тварин досить поширене табу на насилля щодо осіб жіночого роду і на «молодняк». Цей дослідник стверджує, що агресія є інстинктом боротьби, спрямованим проти співбратів по виду, що зустрічається у

тварин і людей; він не пов'язаний з «інстинктом смерті» З. Фрейда [3, с. 7 – 8]. З відходом від природи людина втрачає природну основу співжиття, проте адекватної нормальної соціальної моделі так і не сформовано. Забезпечуючи собі комфорт соціального світу, сучасна людина опиняється і перед наслідками небезпечного «олюднення» світу – з загрозою атомних воєн, антропогенних катастроф і патологічної людської агресії як, зокрема, бажання знищення собі подібних без реальних на те причин.

Для відмежування недоцільного (насилля) і доцільного використання сили варто розмежовувати поняття *насилля* від *псевдонасилля*. Перше означає свідому чи несвідому настанову на фізичне, психічне тощо застосування сили щодо іншого/інших як засобів для досягнення мети насильника. Це насилля як утиск, загроза, що містять небезпеку об'єкту насилля для знищення останнього на різних рівнях: фізичному, психічному, духовному, загалом – буттєвісному. Його метою є посилення позицій насильника шляхом знецінення, зведення до «Я-Ніхто» жертви насильства. Сучасні дослідження показують, що насилля є проявом внутрішнього безсилля: кричить той, кого не чують.

Друге так зване «насилля», або ж природна реакція, готовність до адекватного захисту для відстоювання власних життєвих інтересів. У суспільствах, де дозволено володіння зброєю (наприклад, США) рівень злочинів щодо цивільного населення падає. Можливість відповідного захисту себе, своїх рідних, близьких урівнює позиції потенційної жертви і нападника. Загроза життю, здоров'ю нападника переконливіша за бажання наживи тощо. Тому така рольова проекція гальмується.

Насильницька матриця має таку філософсько-психічну схему. Тиран, створивши ілюзію власної «кращості», «вищості», «досконаlostі» (за ознаками віку, статі, раси, культури, релігії, демократії), утверджує *зверхність*, право на володіння ресурсами як матеріальними, так і ідеальними. Формується світоглядна система «насильник – Усе», носій благ, права на життя жертви, «жертва – Ніхто», цілком чи частково залежна від насильника, його волі стосовно себе. «Я кращий/а, бо старший/а». Звідси поширена форма психічного тиску на дитину з боку дорослих «або буде по-моєму, або ніяк» чи «малий/а ще – тебе ніхто не питає» і ін.

Така світоглядна позиція закріплюється насильником *оманливо*, з опорою на авторитетні структури, які впливають на ціннісні системи певної спільноти, зокрема, релігію, мораль, політику. Мовою постмодернізму, формується *симулякр* – те, що не має під собою реального підґрунтя, однак самолегітимуються і вдається до певного процесу як повноправний суб'єкт, не маючи на те підстав [1]. Симулякр – це карта, яка не відображає жодну місцевість, бо в реальному світі такої території нема. Симулякр – це вигадка, ілюзія, брехня, яка заявляє про свою істинність. А з позиції носія істини руйнує справжні структури: особистість, соціальну групу, суспільство. Симулякрійні напади відбити складно: закони логіки, здорового глузду не діють.

Вигадана реальність грає поза звичними правилами, її сила, як і слабкість у тому, що вона не є реальною. Цікавим є приклад, що професійний спортсмен у вуличній бійці програє навіженому, який не володіє жодним бойовим мистецтвом, проте перебуває у дикому бажанні будь-що знищити супротивника. Або чудова іронічна репліка дитини батькам у рекламі: «Навіщо ж ви мене народили, якщо ви зі мною не говорите?». Зняття симулякрійного впливу досягається викриттям ілюзорності та невідповідності правди, дійсності. Проте часто цільова аудиторія, уражена симулякрійним диктатором, протриває виходу з комфортної компенсаторної ілюзії у холод реальності. Протиотрутою виступає повага як можливість діалогу, розкриття істинної позиції. У соціальному просторі час введення в оману дорівнює і часу виходу з неї.

Симулякр є однією з форм сучасної маніпуляції. Їх важко виявити, адже насильник подає власні наміри приховано, як такі, які бажані і важливі потенційним жертвам. За допомогою маніпуляції насильник *підмінює поняття*. Наведемо приклад кількох «традиційних» підмін: 1) моральне чи психічне знуцання над жертвою – «любов», «турбота» про менших у прямому чи переносному сенсі; при цьому справжні потреби, інтереси підопічного не враховуються (постановка питання проявляється, зокрема, у шоу «Кохана, ми вбиваємо своїх дітей»); 2) загарбання ресурсів – часу і простору – наприклад, території, інтелектуальних надбань – «порятунок своїх», «привнесення вищої культури, релігії», «розвиток «менших» братів»; 3) позбавлення сенсу – «надання сенсу»: «вищі» культура, раса, релігія, досвід «старшого» «допоможуть» долучитися до істинного, вічного, буттєвісного, стати повноцінною людиною, знищивши як загрозові для себе дієві системи, які допомагали жертві стати собою, збагнути своє місце, призначення у світі і реалізувати їх для власного блага.

Таке насилля подається у більшості маніпуляційних механізмів. Основа маніпуляції – знецінення жертви для використання її як засобу для реалізації прагнень маніпулятора/насильника. Кожен садист шукає свого мазохіста і навпаки. При наданні психологічної допомоги жертвам насильства здійснюється формування нової позиції і ідентичності: «я-жертва» замінюється на «я – цінна, важлива людина у цьому світі», «я можу і маю мати свої межі і захищати їх».

Ця проблема є нагальною і гострою. На Майдані, поряд з квітами пам'яті загиблих, виставили плакат: «Життя одне – живи». Небесна сотня посилила відчуття і розуміння цінності життя українців у власній країні як господарів «своєї хати» – в ім'я теперішнього і майбутнього. Кожна людина прагне до *нормального, щасливого життя*. Якість життя на сьогодні визначається не тільки фізичними умовами, але й можливістю

реалізації психічних, духовних ресурсів, можливість зростання і розвитку особистості у сприятливих соціальних умовах.

Страх насилля щодо себе породжує бажання убезпечитися від нього. Так виникають *хибні шляхи виходу з насильницької схеми*:

1 – «фіктивний договір»: я «поважаю, люблю» (насправді – боюсь) тебе, тому не дозволю собі адресувати стосовно тебе. Натомість і ти не нападай на мене. Насильник не визнає іншої сторони як рівноцінної, знає, що це позиція слабкості, яка паралізуватиме захисну реакцію жертви. При потребі напад здійснюється. Тривале гальмування нормальної захисної агресії призводить до її відмирання. Це є прямим шляхом до позиції жертви, яка своєю безвольністю, слабкістю, бездіяльністю провокує нападника;

2 – уникання конфлікту: нібито толерантність як страх дати відсіч – до крайньої межі, яка є точкою гострої фізичної небезпеки;

3 – втеча від відповідальності – архетип «вічного учня» [2], який не спроможний на самостійну свідомість, спрямування, діяльність. За І. Кантом, це стан «доместифікованої тварини», яку доглядають, проте пускають на м'ясо.

4 – відповідь на дії агресора переводиться на інший об'єкт – людину, предмет тощо. Позитивом є вивільнення негативних емоцій. Проте є потреба адекватної відповіді-реакції власне насильникові. Псевдо шляхи дають псевдо результати, створюючи тимчасову ілюзію вирішення проблем.

Натомість *реальне вирішення* можливе у кількох напрямках:

1 – заміни причин цього соціального захворювання на здорові ментальні матриці; 2 – усунення наявних наслідків; 3 – профілактика подальшого зараження і посилення імунітету соціального організму. Найефективніше працювати з молоддю і дітьми, які легше сприймають зміни і прагнуть жити за кращими зразками сучасного світу.

Які ж можливі реальні шляхи виходу з насильницької схеми?

1 – *утвердження реальної цінності особи у суспільстві* – незалежно від віку, статі, соціального становища, релігійної, політичної приналежності тощо. У Німеччині після другої світової війни запровадили у навчальних закладах курси-практикуми за аналогією сучасних програм «Різні, але рівні». Сучасна педагогіка іде від настанови ейджизму (дискримінації за віком) до настанови рівності людей – у тому числі дорослих і дітей. Настанова «дитина – власність батьків, родини» замінюється на «дитина – це самостійна особа, унікальна і цінна як втілення архетипу життя». Гендерні зміни відкривають статево цінність людини як потребу діалогу в ім'я життя. Реалізовані, щасливі батьки сприятимуть нормальному формуванню настанови дитини «Я потрібна, любима, щаслива, сильна у нашому світі. Мої таланти потрібні мені і іншим для блага і достатку». Засобом формування адекватної рівноцінної парадигми є синергетичні та сизигійні зміни у провідних впливових структурах сучасного суспільства: освіті, медицині, юриспруденції, економіці, політиці, культурі. Повсюдно і системно мають впроваджуватися настанови на повагу до людини і життя – у нормальних умовах. При цьому унеможлижуються матриці знецінення, омани, насилля (у тому числі й справедливою системою обов'язкових каральних санкцій);

2 – *простір діалогу*, правдивої інформації, аналітики, здорової громадянської позиції – для *утвердження здорових ментальних матриць соціальної взаємодії*. Освітній простір сучасності має змінити вектор модерної системи формування «універсальної конвеєрної виконавської готовності» (репродукція, послух, бездумна виконавськість) на спрямування на індивідуалізацію розкриття особистісного потенціалу і спрямування на реалізацію у час постійних і глобальних змін;

3 – *настанова на право і потребу реалізації здорової адекватної агресії* як людини, так і спільноти (силові структури). Дати собі дозвіл на силу, агресію у нормальній реалізації, для власного життя і буття як природне право кожної живої істоти. Це й профілактика нездорових, патологічних проявів насилля.

4 – *відповідальність за усвідомлений вибір настанов, матриць* з розумінням результатів і прийняття їх як своїх. Негативні результати постають як ресурси вдосконалення, розгортання Я у діалозі з Іншими, зі світом.

Насилля виникає як заміник правди, любові, поваги до себе і інших. Тому голос правди і життя має ставати голоснішим і доступнішим для всіх – у кожній людині, спільноті, яка цінує себе і інших в ім'я теперішнього, майбутнього – і готова відстоювати свої головні права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція / Ж. Бодрійяр ; [пер. з фр. В. Ховхун]. – К. : В-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 230 с.
2. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) [монографія] / О. Донченко, Ю. Романенко – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
3. Лоренц К. Так называемое зло. К истокам агрессии / К. Лоренц ; [пер. с нем. И. Андрущенко]. – К. : Знання, 2011. – 351 с.